HAYOTIY STRATEGIYALAR SHAKLLANISHINING IJTIMOIY OMILLARI: OILA, TA'LIM, JAMIYAT VA MADANIYAT

Abduraxmonova Gulxida Tursunbayevna
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada shaxs hayotiy strategiyasining shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy ijtimoiy institutlar — oila, ta'lim tizimi, mahalla, iqtisodiy muhit va milliy madaniyat — tahlil qilinadi. Sotsializatsiya jarayoni hayotiy strategiyaning tashqi omillarni ichki qadriyatlarga aylantirish mexanizmi sifatida ko'rib chiqiladi. O'zbek jamiyatiga xos jamoaviylik an'analari va zamonaviy individuallashuv tendensiyalari o'rtasidagi munosabat yoritiladi.

Kalit so'zlar: sotsializatsiya, oila, ta'lim, mahalla, ijtimoiy kapital, milliy qadriyatlar, ijtimoiy institut, interiorizatsiya.

Kirish

Shaxs hayotiy strategiyasi bo'shliqda emas, balki muayyan ijtimoiy muhitda shakllanadi. Inson tug'ilgan oila, olgan ta'limi, yashagan mahallasi va mansub bo'lgan madaniyat unga "mumkin" va "mumkin emas", "munosib" va "nomunosib" hayot yo'llari haqidagi dastlabki tasavvurlarni beradi. Ijtimoiy falsafa bu jarayonni sotsializatsiya, ya'ni ijtimoiy tajribani o'zlashtirish va uni shaxsiy qadriyatlarga aylantirish (interiorizatsiya) jarayoni sifatida o'rganadi.

Oila — birlamchi sotsializatsiya instituti

Oila hayotiy strategiyaning qadriyatli poydevorini yaratadi. Bola ota-onasining mehnatga, bilimga, boylikka va insoniy munosabatlarga bo'lgan munosabatini avval ongsiz ravishda, keyin esa ongli tarzda o'zlashtiradi.

O'zbek oilasida hayotiy strategiyaga ta'sir etuvchi o'ziga xos jihatlar mavjud:

• **Avlodlararo davomiylik** — kasb, hunar va an'analarning avloddan avlodga o'tishi.

• **Jamoaviy qaror qabul qilish** — ta'lim, kasb va oila qurish kabi muhim tanlovlarda kattalarning fikri ustuvor ahamiyatga ega bo'lishi.

• **Burch va mas'uliyat hissi** — ota-onaga g'amxo'rlik va oila oldidagi majburiyatlar shaxsiy maqsadlarni belgilashda muhim o'rin tutishi.

Bu xususiyatlar shaxsga barqarorlik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash beradi. Shu bilan birga, ular ba'zan shaxsning mustaqil tanlov qilish imkoniyatini cheklashi ham mumkin. Shu sababli zamonaviy oila uchun an'anaviy qadriyatlar va bolaning mustaqilligini uyg'unlashtirish dolzarb vazifadir.

Ta'lim tizimi — strategik imkoniyatlar maydoni

Ta'lim shaxsga nafaqat bilim, balki hayotiy strategiyani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan "madaniy kapital"ni beradi (P. Burdyo). Maktab va oliy ta'lim muassasalari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Kasbiy yo'nalish tanlashga ko'maklashish.
2. Tanqidiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish.
3. Ijtimoiy harakatchanlik (mobillik) uchun imkoniyat yaratish.
4. Fuqarolik pozitsiyasi va qadriyatlar tizimini shakllantirish.

Ta'lim tizimi faqat bilim beruvchi emas, balki shaxsni o'z hayotini loyihalashga o'rgatuvchi maydon bo'lishi lozim. Kasbga yo'naltirish, karyera maslahati va murabbiylik (mentorlik) dasturlari bu borada muhim vositalardir.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mahalla va ijtimoiy muhit

O‘zbekiston sharoitida mahalla ikkilamchi sotsializatsiyaning noyob instituti hisoblanadi. U shaxsga ijtimoiy nazorat, o‘zaro yordam va jamoatchilik fikri orqali ta’sir ko‘rsatadi. Mahalla shaxsga ijtimoiy kapital — ishonch, aloqalar va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash tarmoqlarini taqdim etadi. Bu kapital ish topish, tadbirkorlik boshlash va oila qurishda muhim resursga aylanadi.

Tengdoshlar guruhi ham hayotiy strategiyaga kuchli ta’sir qiladi. O‘smirlik va yoshlik davrida shaxs o‘z muvaffaqiyatini ko‘pincha tengdoshlari bilan taqqoslash orqali baholaydi.

Iqtisodiy va siyosiy omillar

Jamiyatning iqtisodiy holati hayotiy strategiyalarning “imkoniyatlar chegarasi”ni belgilaydi. Mehnat bozoridagi talab, daromad darajasi, tadbirkorlik erkinligi va mehnat migratsiyasi imkoniyatlari yoshlarning kasb va yashash joyi tanlovini bevosita belgilaydi. Davlat siyosati — yoshlarga oid dasturlar, imtiyozli kreditlar, ta’lim grantlari — esa yangi strategik imkoniyatlar ochadi.

Milliy madaniyat va ma’naviy qadriyatlar

Madaniyat shaxsga “munosib hayot” qanday bo‘lishi haqidagi ideal obrazni beradi. O‘zbek madaniyatida halollik, mehnatsevarlik, kattalarga hurmat, ilm-ma’rifatga intilish va jamoaga sadoqat kabi qadriyatlar azaldan hayot yo‘lining ma’naviy mo‘ljali bo‘lib kelgan. Bu qadriyatlar shaxsning hayotiy strategiyasiga axloqiy chegara va ma’no beradi.

Omillarning o‘zaro ta’siri

Omil	Hayotiy strategiyaga beradigan asosiy resurs	Asosiy ta’sir yo‘nalishi
Oila	Qadriyatlar, emotsional qo‘llab-quvvatlash	Hayot mazmuni va axloqiy asoslar
Ta’lim	Bilim, malaka, madaniy kapital	Kasbiy yo‘nalish, ijtimoiy mobillik
Mahalla va tengdoshlar	Ijtimoiy kapital, ijtimoiy nazorat	Ijtimoiy me’yorlar va muvaffaqiyat andozalari
Iqtisodiyot va davlat	Moddiy imkoniyatlar, institutsional kafolatlar	Tanlovlar chegarasi
Madaniyat	Ideal obrazlar, an’analar	Hayot yo‘lining ma’naviy mo‘ljali

Bu omillar alohida emas, tizim sifatida ta’sir qiladi. Agar oila qadriyatlari, ta’lim mazmuni va iqtisodiy imkoniyatlar bir-biriga mos kelsa, shaxs uyg‘un va barqaror strategiya shakllantiradi. Aks holda ichki ziddiyatlar, “qadriyatlar inqirozi” va noaniqlik paydo bo‘ladi.

Xulosa

Hayotiy strategiya shaxs va ijtimoiy institutlarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Oila qadriyatli asosni, ta’lim imkoniyatlar va vositalarni, mahalla ijtimoiy kapitalni, iqtisodiyot esa tanlov chegaralarini belgilaydi. Milliy madaniyat bularning barchasiga ma’naviy yo‘nalish beradi. Samarali yoshlar siyosati bu omillarni bir-birini to‘ldiradigan yagona tizim sifatida rivojlantirishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality. — New York: Doubleday, 1966.
2. Bourdieu P. The Forms of Capital // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. — New York: Greenwood, 1986.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3. Coleman J. Social Capital in the Creation of Human Capital // American Journal of Sociology. — 1988. — Vol. 94.
4. Durkheim E. Education and Sociology. — Glencoe: Free Press, 1956.
5. Parsons T. The Social System. — Glencoe: Free Press, 1951.
6. Putnam R. Bowling Alone. — New York: Simon & Schuster, 2000.
7. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2016.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.